

CONFESIUNE ȘI VIAȚĂ PRIVATĂ ÎN TRANSILVANIA (SEC. XVI-XVII)

Bogdan ANDRIESCU

Summary

The study intends to analyze the impact that the religion has had at the level of private life, individual, family and community. At the European level, the epoch was characterized as being a period of crisis, an age in which the disorder breaks out. To a great extent, these features are also valid for Transylvania. The disappearance of the Hungarian state through the defeat that took place at Mohacs, followed by the constitution of the autonomous principality of Transylvania, the often Turkish incursions, the Reformation, are the events that mark in the highest degree the epoch.

Analyzing seven themes (Social Hierarchy, The Reformation and the Ideal of the Christian Family, The Birth, Wedding and Funeral, The Lust, Sins and Sinners, Divinity's Punishments, Doomsday, Heaven and Hell) the paper tries to emphasize (the source of the research consisting especially of the chroniclers' works) the influence of the religious ideas over the private life.

Lucrarea își propune să analizeze impactul pe care l-a avut religia la nivelul vieții private (individ, familie, comunitate). În plan european epoca, a fost caracterizată ca fiind “un veac de crize, o epocă în care izbucnește dezordinea”¹. Aceste trăsături sunt în bună măsură valabile și pentru Transilvania. Dispariția statului maghiar, prin înfrângerea de la Mohacs, urmată de constituirea principatului autonom al Transilvaniei, dese incursiuni turcești, Reforma sunt evenimentele care marchează în cel mai înalt grad epoca. Pentru ilustrarea cât mai veridică a influențelor exercitate de ideile religioase asupra vieții private am făcut apel la următoarele surse: scrieri ale umaniștilor, cronici, statute de breaslă, descoperiri arheologice.

IERARHIA SOCIALĂ

Fiecare individ își are propriul statut, acesta fiind dictat în bună măsură de starea socială.

Conceptul tripartitei sociale (cei care lucrează, cei care luptă, cei care se roagă) cunoaște sub impulsul Reformei o serie de nuanțări care au în vedere conturarea unui tip social idealizat (de exemplu, în cadrul celor care lucrează, se va constitui modelul ideal al iobagului, al servitorului, al meșteșugarului)².

Textele cronicilor, cele bisericesti, statutele de breaslă invocă o ordine socială de inspirație divină. Consecința păcatului originar a fost părăsirea raiului, Dumnezeu osândind oamenii la o muncă grea pentru păcatul strămoșesc³. Această ordine socială este de multe ori explicată în scrierile bisericesti făcându-se apel la cuvintele Apostolului Pavel: „Fieștecare să rămână în statutul întru carele este chemat: slugă este chemat să nu te scârbești”⁴. Este una dintre îndatoririle unui bun creștin aceea de a te resemna cu starea socială, a te împotrivi voinței divine echivalând cu un păcat grav. Conceptul, prezent în scrierile bisericii ortodoxe, a fost mult dezvoltat de Bisericile protestante.

Fiecare individ este o rotiță a unui angrenaj complex - societatea. Buna ei funcționare depinde de fiecare individ în parte: iobagul, servitorul, funcționarul, meșteșugarul, negustorul, nobilul, principele. Bogat sau sărac, fiecare își are locul său bine delimitat. În epocă, munca este considerată ca o pedeapsă divină, o ispășire a păcatului originar⁵. În acest context, referindu-ne la nivelul social cel mai de jos, îndeplinirea sarcinilor feudale și bisericesti este pentru iobag o cale a mântuirii sufletului. Abandonarea de către iobag a acestor îndeletniciri ar fi dus la sărăcirea lui, vagabondajul urmat de jaf, îndepărtându-l de divinitate⁶. Se

¹ R. VILLARI, *Omul baroc*, p. 8

² G. DUBY, *Cele trei ordine sau imaginarul feudalismului*, p.14; „Prin urmare casa lui Dumnezeu pe care o credem una este triplă : aici jos, unii se roagă (orant), alții se luptă (pugnant), iar alții muncesc (laborant); iar aceste trei sunt împreună și nu suportă să fie dezbinăți; astfel că strădaniile celorlalți doi se sprijină pe lucrarea unuia, cu toții, la rândul lor, aducându-și ajutorul tuturor”.

³ T.NICOARĂ, *Transilvania la începuturile timpurilor moderne*, p.298

⁴ *Ibidem*, p. 299

⁵ *Ibidem*, p. 297

⁶ D. PRODAN, *Iobăgia în Transilvania, sec. XVII*, vol. I, p. 352; În decretul regelui Vladislav II din 1504 este interzisă practicarea vânătorii de către țărani. Este interesantă motivația care stă la baza acestei hotărâri ...” mulți s-au lăsat de cultura viei și a pământului îndeletnicindu-se doar cu vânătoarea și păsărâritul...nu numai în zilele de lucru ci și duminica și în alte sărbători ba chiar și în zilele de Crăciun vânează prin ceea ce ei nu se sfiesc să păcătuiască împotriva lui Dumnezeu a cărui poruncă nu o țin.”

constituie astfel modelul servitorului ideal acesta trebuind să fie înzestrat cu virtuți precum: modestie, cucernicie, smerenie, devotament.

În același context statutul și importanța predicatorului în cadrul comunității este asemenea păstorului care își conduce turma de oi, orice act de violență asupra acestuia trebuind să fie dur pedepsită. De aceea, moartea unui preot are un impact negativ mult mai mare asupra unei comunități, comparativ cu decesul unor persoane obișnuite⁷. De asemenea, îndatoririle principelui în această schemă socială sunt bine conturate. Astfel, toți principii Transilvaniei, în momentul depunerii jurămintelor, se angajează să “împartă adevărată dreptate săracului și fericitului fără deosebire de persoane⁸”. Săracul este nefericit prin definiție. Este imaginea omului care, pedepsit de divinitate pentru viața păcătoasă, trebuie să-și ducă până la capăt crucea, calea spre mântuire nefiindu-i închisă. Compătimirea și bunăvoința trebuie să fie atitudinea credincioșilor față de aceștia, exemplul principelui fiind important. Toate confesiunile susțin schema socială de natură divină.

REFORMA ȘI IDEALUL FAMILIEI CREȘTINE

Spre deosebire de teologia catolică, cea protestantă va reabilita viața și lumea. Spiritul și trupul nu mai sunt în contradicție. Omul a fost creat după chipul și asemănarea lui Dumnezeu, păstrează picătura divină, față de dobitoace. În om spiritul însuși este rău. Răul este la fel de mult prezent atât în mănăstiri cât și în viața din societate. Totul este rău în om dacă nu intervine grația divină⁹. Bazându-se pe aceste considerații, reformații protestanți au pus accentul pe exaltarea îndatoririlor laice și pământești, înainte disprețuite de catolici. Dragostea față de soție și de copii, respectul părinților, respectul față de legi, toate acestea nu sunt vicii, ci fac parte din creația lui Dumnezeu. Devalorizarea omului și a lumii este una din temele centrale ale teologiei protestante. Constatarea că totul este rău în lume este un prim pas spre mântuire. Lumea este plină de ură, trufie, lăcomie, hulire a lui Dumnezeu, minciună. Soluția propusă de reformați este justificarea prin credință¹⁰. Există o singură cale prin care se poate ajunge la divinitate, aceea a disperării. Războaiele, dezordinile, tâlhăriile sunt permise de divinitate pentru ca oamenii să nu adoarmă în pace și tihnă.

Bazată pe justificarea prin credință, sacerdoțiul universal și autoritatea Bibliei, reforma protestantă pune credinciosul în legătură directă cu Dumnezeu al cărui cuvânt este inclus în Biblie care trebuie citită și consultată zilnic. Rugăciunea individuală, asociată cu lectura Bibliei, va căpăta forma unui cult domestic. Psaltirea venea să satisfacă nevoile spirituale ale familiei, ale unui grup restrâns de credincioși, aceasta în condițiile în care folosirea ei în cadrul serviciului divin este mult restrânsă¹¹. În acest context, un inventar al averii lui Sebastian Munich din Cluj ne relevă existența mai multor cărți bisericești folosite cu precădere în cadrul restrâns al familiei: predicile lui I. Pistoris, o carte de alinare, predicile germane ale lui Andrei Musculus, o psaltire în germană, o carte de rugăciuni¹².

În același context Reforma va atribui un loc de frunte atât în cadrul slujbei religioase cât și a familiei cântărilor religioase. Regulamentele școlare din secolul al XVI-lea atestă practicarea intensă a cântărilor în cadrul familiei și a slujbelor bisericești. Un exemplu în acest sens îl constituie opera lui Honterus, „*Odae cum harmonis*”. Sunt aduse în prim plan valori morale care trebuie respectate de orice bun creștin: cumpătarea, modestia, munca. Sunt condamnate trândăvia, avariția, decăderea morala, războiul¹³.

Educația a fost una din cele mai importante forțe pentru a induce conformitatea confesională, pentru a forma supuși creștini model. În acest context, reformații transilvăneni fac apel nu numai la tipărirea cărților religioase. Honterus, discipolul său Valentin Wagner aduc la lumină, prin tipar, scrieri ale unor autori ai Antichității. În prefața unei lucrări cuprinzând maxime ale lui Seneca, Wagner scoate în evidență importanța educației, scopul moral al acesteia. În prefațele a două lucrări ale lui Sallustius, Barovius insistă asupra faptului că, deși această viață este trecătoare, datoria fiecărui creștin este aceea de a face fapte bune. Este ceea ce ne deosebește de dobitoace¹⁴.

Bisericile protestante vor crea conceptul de “bărbat creștin” și de “femeie creștină”. Cumpătarea, castitatea, cucernicia și credința în Dumnezeu sunt virtuțile necesare reclamate de acestea ca fiind absolut

⁷ I. ZOBA din Vinț, *Sicriul de aur*, ed. îngrijită de A. Goția, 1984, p. 52-53; “Oamenii lui Dumnezeu mai mare pagubă pat pre pământ când moare vreun preot bun și dumezăiesc decât când pier cară multă și călărași mulți”.

⁸ *Approbate Constitutiones*, 1653, studiu și traducere de Al. Herlea; în *Mitropolia Ardealului*, nr. 7-9, 1976, p.482 ;

⁹ J. DELUMEAU, *Păcatul și frica. Culpabilitatea în occident, sec. XII-XVIII*, p. 38

¹⁰ G. NUSSBACHER, *Johannes Honterus*, p. 80-83

¹¹ I. Mârza, *Rostul traducerii și tipării Psaltirii de la Bălgrad în contextul secolului XVII*, în *Revista istorică*, 1992, nr.5-6, p. 511-529

¹² PAP Francisc, *Negustori literați la Cluj (1599-1637)*, în *MT*, 1998, nr. 1, p. 103-116

¹³ Johannes Honterus, *Odae cum harmonis*, ediție îngrijită de Gernot Nussbacher, p. 79-83

¹⁴ I. BITAY, *Contribuții la studiul culturii antice în sec. XVI*, în *AMN*, III, 1966, 125-136

Studia Universitatis Cibiniensis. Series Historica, II, 2005, p. 141-154

necesare în conturarea idealului masculin¹⁵. Frica de Dumnezeu, dragostea curată, respectul față de soț, înțelepciunea, hărnicia sunt trăsăturile idealului feminin¹⁶.

Anabapțiștii, produs al mișcării de Reformă din Germania, prizoniți de autorități au fost aduși în Transilvania de Gabriel Bethlen și Gheorghe Rakoczi, fiind așezați la Vințul de Jos. Doreau în fapt restaurarea vechii biserici creștine pe baza sârăciei biblice. La Vinț își vor construi toți împreună casele, atelierele, acareturile, totul fiind folosit în comun, pământurile, veniturile. Conformismul și cumpătarea sunt două din trăsăturile esențiale ale comunității. Vestimentația era aceeași pentru toți bărbații. La fel și în cazul femeilor. Educația copiilor avea loc în comun, învățătorul fiind se pare predicatorul comunității. Existau ore fixe la care se trezeau, luau masa, totul fiind respectat cu cea mai mare strictețe. Conducătorii comunității aveau drept de decizie doar în cauze minore hotărârile importante urmând a fi luate de întreaga comunitate prin consultări. Chiar și produsele finite realizate în urma practicării meșteșugului erau considerate ca aparținând comunității (produsele acestora nu erau niciodată marcate cu sigla meșterului)¹⁷.

NAȘTEREA, NUNTA ȘI ÎNMORMANTAREA

Nașterea individului este în păcat. Ziua nașterii nu este pentru om decât începutul unui lung șir de suferințe, de păcate. Intrarea în breaslă a ucenicului este condiționată în toate statutele de prezentarea unui certificat de naștere. El trebuie să fie rodul unei căsătorii legitime, săvârșită în numele Domnului. Faptul că acel ucenic ar fi putut fi zămislit în afara unei căsătorii cinstite îi anulează orice șansă de a pătrunde în breaslă¹⁸. Astfel, copilul este însemnat, păcatul săvârșit de părinții săi urmărindu-l toată viața. Pe de altă parte, ucenicul trebuie să aibă părinți creștini, dintr-un loc cu frica lui Dumnezeu. Nașterea unui copil nu este altceva decât un dar făcut de Dumnezeu, moștenirea sufletului. Sănătatea nou născutului este ocrotită de divinitate, în urma rugilor fierbinți făcute de părinți.

Deși căsătoria nu mai este o taină pentru bisericile protestante, finalitatea acesteia este tot procrearea, constituirea unui model de familie creștină fiind țelul major. Sunt considerate atât de către stat cât și de către biserică drept acte reprobabile, grave păcate, întreținerea unor relații sexuale înainte de căsătorie. Intrarea în legalitate impunea cu strictețe căsătoria celor doi, pocăința la biserică oferind o posibilă iertare din partea divinității pentru păcatul comis¹⁹. Și în ceea ce privește pe români, consimțământul fetei, al părinților acesteia sunt absolut necesare pentru încheierea unei căsătorii. Căsătoria forțată, prin răpirea fetei, va conduce inevitabil la pedeapsa capitală²⁰. Căsătoria este cadrul legal în care pasiunile carnale sunt ținute în frâu. Obligația satului de a angaja doar păstori căsătoriți are în vedere acest aspect²¹. Perioadele lungi de singurătate, de abținere sexuală, conduceau de multe ori la comiterea unor violuri. Necăsătoriții reprezentau pentru stăpânul feudal o adevărată povară. Pe de o parte neajunsul era de ordin economic, întemeierea unei familii însemnând supunerea acesteia la prestațiile iobăgești obișnuite. Pe de altă parte constituirea familiei este o stavilă împotriva desfrâului²². În același context pe anumite domenii există chiar și dijme speciale aplicate necăsătoriților, „păstorilor necăsătoriți”, văduvelor. De obicei acestea aparțineau predicatorului²³. Întemeierea unei familii este o condiție de bază pentru a fi acceptat de breaslă. Nu este acceptat nici meșterul care, însurat fiind, își are soția în altă localitate²⁴. Depărtarea de aceasta îl poate determina pe meșter să comită păcatul grav al desfrâului. În acest caz, onoarea breslei va avea de suferit.

Căsătorite la o vârstă fragedă cu bărbați pe deplin maturi, condiția femeii este plastic descrisă de un cronicar „locul femeilor este la urciorul de oțet și la vatră²⁵”. Plictiseala, rutina, care intervin la un moment dat în căsătorie, conduc la numeroase legături adulterine.

¹⁵ G. KRAUS, *Cronica Transilvaniei*, p. 127-128

¹⁶ I. ZOBA, *op. cit.* p. 88-89; "Că muiarea ta care zace acum înaintea ochilor tăi moartă era și creștină era cătră tine cu dragoste curată era blîndă și ascultătoare, era înțeleaptă și grijitoarea casei tale"

¹⁷ Magdalena BUNTA, *Habanii în Transilvania*, în *AMN*, XVI, 1979, p. 251-271

¹⁸ Statutul breslei lăcătușilor și pintenarilor din Sibiu-1494, în *Comerț și meșteșuguri în Sibiu și în cele șapte scaune*, p. 261-264

¹⁹ D.PRODAN, *op. cit.*, sec. XVII, vol.I, p. 406

²⁰ *Ibidem*, p. 372

²¹ *Ibidem*, p. 316

²² *Ibidem*, p. 105; Urbariul domeniului Hunedoarei din 1680 prevedea: "Vârsta fiilor iobagilor de aceea s-a înscris că dacă ar vedea dregătorul că feciorul nu numai a atins vârsta căsătoriei dar și depășit-o ca nu numai să trăiască viață rea, ci prin căsătorie lăsată de Dumnezeu să sporească trebuie siliți la aceasta, dacă n-ar face-o de vorbe bune trebuie hotărât cu temniță să nu o amâne."

²³ *Ibidem*, p. 106

²⁴ Statutul breslei aurarilor-1494, Sibiu, în *Comerț și meșteșuguri*, p. 217; Breasla blănarilor din Brașov înnoiește statutele sale în 27 de articole-1528, în Documente privind istoria orașului Brașov, vol. IX, ediție îngrijită de Gernot Nussbacher, p. 146; "...nimeni să nu lucreze singur ca burlac ci să aibă voie să lucreze numai dacă își ia o soție legitimă".

²⁵ G. KRAUS, *op. cit.* p. 127-128; "...locul femeilor este la urciorul de oțet și la vatra iar în ceea ce privește cârmuirea mai ales în vreme de război ele să nu dea sfaturi căci sfatul lor este rareori de folos. Marc Aureliu spune : erupțiile Etniei în regiunea Siciliei nu pricinuesc atâta pagubă cât poate pricinui într-un oraș o singură femeie necinstită și vicleană »

Dovada deplinei maturității a unei calfe o reprezintă lucrarea de meșter. Maturitatea bărbatului este condiția necesară întemeierii unei familii. Bărbatul trebuie să demonstreze că este capabil să-și întrețină singur familia. De aceea pedepsele pentru astfel de încălcări ale statutelor sunt mari, amenziile putând ajunge până la patru florini fiind chiar mult mai mari și decât injuria²⁶.

De altfel, și pentru a accede la o funcție, orice individ trebuie să fie rodul unei căsătorii legitime, înfăptuită și recunoscută în cadrul oficial-religios.

Formarea unor supuși creștini, model al unui ideal de familie creștin ni se relevă și prin obiceiul de a grava pe ferestrele și ușile casei inscripții moral-religioase²⁷. Aceste inscripții reprezintă, în fond, o sacralizare a unui spațiu privat, avându-se în vedere ca relațiile stabilite între individ-familie, soț-soție să nu slăbească în afara lăcașului sfânt.

Moartea este un dat inevitabil, care nu provoacă individului panică, spaimă. Este însă foarte important pentru omul acelor secole modul în care are loc trecerea de la viață la moarte. În epocă nu se moare oricum. Moartea comună nu vine pe furiș, ea lasă muribundului răgazul avertismentului. Muribundul care își simțea sfârșitul aproape se pregătea solemn pentru întâlnirea cu moartea. Prima dorință a acestuia era chemarea unui preot. Rugăciunea acestuia face parte din ceremonial. După ce și-a luat rămas bun de la această lume, muribundul își încredințează sufletul divinității. Este de remarcat însă și grija față de propriul trup, cel aflat pe patul de moarte rugându-l pe preot să se îngrijească de acesta. Cel care își așteaptă sfârșitul este înconjurat de rudele îndurerate. Se moare deci în public²⁸. Tragerea clopotelor este o adevărată ceremonie, prin care cei îndurerăți speră și roagă divinitatea ca sufletul defunctului să ajungă în rai.

Ca și în Europa Occidentală, și în Transilvania cadavrele condamnaților erau ținute în piața publică, expuse privirilor, nefiind îngropate perioade lungi de timp²⁹. De cele mai multe ori, erau incinerate, iar cenușa risipită. Nu erau îngropate, deoarece gravitatea păcatului comis reprezintă o pângărire a pământului, creație a lui Dumnezeu. De altfel toate confesiunile au combătut acest obicei, legile civile interzicându-l (Constituțiile Approbate)³⁰. Dacă se permitea înmormântarea (rare cazuri) aceasta se făcea departe de cimitir, într-un loc retras. Modul cumplit prin care Gheorghe Doja este executat înspăimântă cronicarul, îi provoacă o adâncă repulsie. Actul de canibalism care urmează execuției (acte grave, barbare, realizate de creștini împotriva creștinilor) îi oferă cronicarului prilejul de a-și exprima propriile reflecții: a fost atinsă o culme a păcatului epoca fiind considerată ultima a istoriei umane, Ziua de Apoi fiind foarte aproape³¹.

În același context, inițial, în Transilvania, pedeapsa cu tragerea în țeapă era aplicată numai necredincioșilor (în special turcilor), mai apoi extinzându-se și la celelalte națiuni. De aceea, românii preferau ca pedeapsă spânzurătoarea, tragerii în țeapă, spunând că și Mântuitorul lor a fost spânzurat pe cruce. Ana Kendi, soția castelanului Hunedoarei I.Torok, comițând un adulter este condamnată la moarte. Conform uzanțelor epocii, execuția propriu-zisă trebuia săvârșită de către soțul înșelat sau de către un membru al familiei femeii. Ana Kendi consideră pedeapsa capitală ca binemeritată, ultima ei dorință fiind ca soțul să fie cel care o va decapita. Nu este îngrozită de moartea apropiată ci de faptul că cel care o va trimite în Viața de Apoi (rai sau iad) va fi un păgân (un prizonier turc).” Ana păli la vederea-i privirea în jos cobora/ Lacrimi amare-i căzură pe poalele hainei/ Am meritat condamnarea la moarte, a crimei pedeapsă/ Dară pedeapsă se cere să-i fie de-o seamă/ Am înșelat pe-al meu soț, de-a lui mână să mor mi se cade/ După a hunilor lege străbună poruncă/ Sau dintre rudele mele de sânge oricare s-o facă/ Curme-mi viața cu sabia un palid călău/ Ticăloșie, rușine afar de părinți îngrijit-am doar/ Casa și soțul pe nimeni altul/ Nici o femeie de o moarte atât de hidoasă/ N-a sucombat. Mai urâtă nu poate să fie/ Turcul la crimă părtaş revenit el în țara-i străbună/ Executarea comisă va da-o-n vileag/ Iar prin spusele lui va ajunge de pomina lumii”³².

Una din prerogativele ctitorilor era aceea de a fi înhumați în interiorul bisericii. Mai apoi, chiar urmașii acestora au avut astfel de pretenții. Fenomenul înmormântării în interiorul bisericii își face apariția în Transilvania secolului al XVI-lea. În general, poziția anatomică cea mai frecventă era cea cu brațele încrucișate pe piept. Majoritatea celor înhumați în biserică erau bărbați. Nu este însă de neglijat nici numărul femeilor și al copiilor (biserica din Galați - Țara Hațegului din 12 morminte 4 erau de femeie și unul de copil)³³. Majoritatea mormintelor au un inventar funerar bogat, spre deosebire de cei înhumați în exteriorul

²⁶ Universitatea Săsească stabilește breslei pantofarilor un statut- iul 1539, Sibiu, în *Comerț și meșteșuguri*, p. 319

²⁷ S. GOLDENBERG, *Clujul în secolul al XVI*, p. 41

²⁸ M. MILANESE, *Descriere a Transilvaniei*, în Maria Holban, *Călători străini despre Țările Române*, vol. IV p. 128-129

²⁹ Ph. ARIES, *Omul în fața morții*, p. 62-66

³⁰ *Approbate Constitutiones*, în op. cit., p. 592

³¹ Johann Sommer, *Reges Hungaria*, în Paul Cernovodeanu *Societatea feudală românească văzută de călătorii străini*, p.68; “Legenda barbară a lui Lycaon trebuie să amuțască când creștinii gătesc o asemenea masă. Am ajuns la o culme pe care nu o vom mai depăși dacă dăm trupuri vii de mâncare unor oameni împotriva voinței lor”.

³² J. WITTSTOCK, *Historia Anna Kendi*, p. 64

³³ A. A. RUSU, *Ctitori și biserici din Țara Hațegului până la 1700*, p. 208-209

bisericii. În schimb, în cadrul celei din urmă categorii, defuncții descoperiți au, invariabil, în mâini câte o monedă, obiect care lipsește celor înmormâtați în interiorul bisericii³⁴. Lipsa acestora poate fi explicată prin mai puternica, intima, protecție divină pentru cei înmormâtați în interiorul bisericii. Majoritatea înmormântărilor interioare au fost descoperite în naos, și în măsură mai redusă la intrare sau în apropierea altarului.

PĂCATELE CARNALE

Respectarea de către toți indivizii a unui cod de principii moral-religioase, concept promovat atât de către toate confesiunile cât și de către stat poate reprezenta pentru individ o cale sigură de mântuire a sufletului. Voi analiza acest cod prin prisma unei ierarhizări a păcatelor, în ce măsură acestea îndepărtează creștinul de împărăția lui Dumnezeu, arătând și evidențiind posibilitatea reabilitării individului față de divinitate.

O importanță deosebită este acordată, într-o ierarhie a păcatelor, celor care se referă la poftele carnale. Sunt avute în vedere: adulterul, desfrâul, sodomizarea, necrofilia, pedofilia, violul, avortul.

Adulterul este unul din cele mai grave păcate, legile emise de stat pedepsind-l cu moartea (Constituțiile Approbate)³⁵. Cel care a comis adulterul încalcă jurământul de fidelitate depus în biserică, în casa lui Dumnezeu. Fapta este cu atât mai gravă cu cât femeia care îl comite este soție de senator iar cel cu care păcătuiește este preot. Reprezintă acte grave de imoralitate sancționate de comunitate. Sunt numeroase cazurile în care seducătorii sunt preoți români sau sași. Un asemenea preot este descoperit și supus oprobriului public³⁶. Diferențele mari de vârstă duceau uneori la situații în care soțiile infidele, sătule de o căsnicie devenită plictisitoare să își omoare soții, ajutate de amanți mult mai tineri. Pedepsa cu moartea este inevitabilă în asemenea situații³⁷. Sunt însă amintiți și mulți bărbați care în urma întreținerii unor legături adulterine, sfârșesc prin a fi condamnați la moarte. Sunt dese situațiile în care cauza divorțului o reprezintă impotența soțului (în special la români). În acest caz protopopul oferă dezlegarea în urma consultării mai multor martori.³⁸

Urbariile din secolul al XVI-lea ne oferă numeroase date vizând moralitatea, imoralitatea, actele reprobabile. Pedepsele însă deși sunt clar stabilite prin tripartitul din 1517 sunt diferite de la un domeniu feudal la altul³⁹. Sunt multe mențiuni privind fapte grave de imoralitate: desfrâu, adulter, răpiri de fete, violuri, repudierea soției, divorțuri ilegale. Pedepsele nu sunt unitare, acestea variind de la o amendă de minim 1 florin, până la execuția capitală⁴⁰. Spre exemplu pe domeniul Oradei, adulterul, alături de furt reprezintă un păcat capital, pedeapsa cu moartea impunându-se. În practică însă, făptuitorul putea fi iertat în schimbul răscumpărării⁴¹. În cazul adulterului, fapta este cu mult mai gravă dacă cel care o înfăptuiește este căsătorit. În general, în cazul adulterului, a desfrâului în satele domeniilor feudale, deși pedeapsa era cea capitală exista posibilitatea răscumpărării. Nivelul pedepselor aplicate pe domeniul Țării Făgărașului ne oferă imaginea gravității acestora. Violul era considerat cea mai gravă faptă, corespunzându-i astfel și cea mai ridicată amendă. În schimb, amenda pentru necinstirea văduvei este mult mai mică (2 florini) fiind echivalentă cu cea aplicată celor care se căsătoresc fără consimțământul părinților⁴². Sunt dese cazurile de răpiri cu învoire, mai corect spus, părăsirea domiciliului de către femeia căsătorită. Pe domeniul Porumbacului la 1664 amenda pentru furtul fetei fără consimțământul tatălui și a mamei era de trei ori mai mare decât cea a desfrâului⁴³. Trezește admirația sinceră a cronicarului atitudinea plină de curaj a unei tinere

³⁴ *Ibidem.* p. 230-231, 262.-263, 326-327

³⁵ *Approbate Constitutiones*, p. 592, "Preacurvarii căsătoriți să fie pedepsiți cu moartea iar cei necăsătoriți să nu fie pedepsiți cu amendă ci cu nuiua iar apoi să fie îndatorați a se conforma bisericii"

³⁶ G. KRAUS, *op. cit.* p.102

³⁷ *Excerpta aus des Herrn Merten Schullers Diario*, în *Quellen*, vol. VI, p. 74 ; « Preoteasa lui Bartolomeu Rosina, fiica lui Sommer ajunge curva unui valah pentru ca apoi ea să se căsătorească cu valahul și să plece în Valahia ». ; *Aus dem Diarium des Seybergerblasius*, în *Quellen*, vol. VII, p. 442 ; « Unei femei din Rosenau cu cleștii înroșiți în foc i-a fost strâns pieptul și un tânăr valah de aproximativ 16 ani a fost sfârtecat de cai iar apoi femeii i s-a tăiat gâtul cu un cuțit exact cum a făcut și ea soțului pentru că ea împreună cu tânărul întâi l-au aruncat în foc și după aceea l-a omorât ».

³⁸ N. IORGA, *Documente românești din Archivale Bistriței (Scrisori domnești și scrisori private)* ; În fața protopopului din Șieuț, soțul Pițu Simeon este acuzat că "s-a pișat în străie langă nevastă", drept pentru care aceasta cere divorțul. O altă martoră declară că "se apucă de dansa o tot mociofălește pe vintrichel și nu-i poate face nimic".

³⁹ D. PRODAN, *op. cit.*, p. 371

⁴⁰ *Ibidem.*, p. 405; Astfel pe domeniul cetății Adrian din Bihor la 1625 gloaba furtului și a desfrâului este aceeași 1 florin. Pedeapsa pentru comiterea de adulter sau desfrâu este sugestiv exprimată în urbarii sub numele de "gloaba taurului".

⁴¹ *Ibidem.*, sec. XVI, vol. I, p. 371

⁴² *Ibidem.*, p. 372.

⁴³ *Ibidem.*, p. 406

care, agresată fiind în timpul nopții, îl mutilează pe atacator, lăsând în urma mai nobila parte a delictului⁴⁴. Violul este unul din cele mai grave păcate, pedeapsa statului și a bisericii afectând nu numai pe cel care a înfăptuit-o ci chiar și pe urmașii acestuia. Urmașii nu mai pot ocupa funcții de conducere în circumstanțele în care aceștia nu mai sunt modele de comportament în sens creștin. O moralitate îndoielnică îi umbrește de la o generație la alta. Calea spre rai este deci închisă nu numai pentru făptuitor, tot neamul fiind blestemat, predestinat iadului.

Un alt păcat grav (des întâlnit în mediul ortodox) pedepsit de către biserică este avortul.⁴⁵

Calfa care necinstește casa meșterului va avea parte de desconsiderare din partea breslei. Inițial, cu pierderea dreptului de breaslă era pedepsit și cel care înșela și cel care făcea de rușine casa meșterului⁴⁶. Treptat însă, ultima infrațiune va fi pedepsită doar cu o amendă. Calfa și ucenicul fac parte integrantă din familia meșterului, alături de soție și copii. Ei trebuie să se supună acelorași reguli morale stricte.

Pedeapsa capitală era destinată și celui care practica zoofilia. În cronică apar ca sodomiți⁴⁷. Un tânăr din Brenndorff, care a avut de-a face cu un câine, este pedepsit dându-i-se foc⁴⁸. De cele mai multe ori și animalul spurcat (vită, câine) este și el ars. Este un păcat grav împotriva firii umane, focul având menirea de a purifica un spațiu pângărit. Actul este grav și prin prisma repercusiunii pe care o generează asupra imaginii unei colectivități. Și alte comportamente sexuale anormale atrag după sine fie pedeapsa capitală, mai ales dacă violul era comis de un hoț, fie expunerea la stâlpul infamiei cum e cazul unui sas depravat care violase în Șchei o fetiță de 5 ani⁴⁹. Un alt păcat grav pedepsit cu arderea pe rug sau decapitarea menționat de cronicari este necrofilia⁵⁰.

Deși toate instituțiile statului (dieta, principe) și legile civile prevăd pedepsele cu moartea pentru păcatele carnale, treptat, răscumpărările de la pedeapsa cu moartea sunt admise pe o scară tot mai largă. Faptul este mai vizibil în spațiul rural (domeniul feudal)⁵¹. Chestiunile legate de moralitate (păcatele carnale deținând un loc de frunte) trec pe planul secund, stăpânul feudal nefiind interesat în suprimarea fizică a propriului iobag, răscumpărarea acestuia reprezentând un important câștig financiar. Aceasta se întâmplă în contextul în care normele de drept privat sunt preponderente celor de drept public.

PĂCATE ȘI PĂCĂTOȘI

Rămânând în sfera ruralului, pentru conturarea imaginii unei familii creștine extinse o valoare deosebită o reprezintă instrucțiunile pe care stăpânii feudali le dau castelanilor, provizorilor. Toate acestea debutează cu o serie de îndemnuri moralizatoare ale seniorilor față de castelani.⁵² Acesta nu e altceva decât un pater familias (la o scară mai mare), temător de Dumnezeu trebuind să fie garantul respectării preceptelor creștine de către toți supușii „căci acolo unde nu e frică, nu e nici cuviință și cinste”⁵³. Păcatele acestora vor fi și propriile sale păcate, invocarea mâniei divine nefiind altceva decât o reacție firească. În acest caz, vor fi afectate atât interesele individului, ale comunității cât și ale seniorului. Pe de altă parte, el trebuie să fie, prin conduita sa, un exemplu pentru supuși. În sarcina sa cade pedepsirea actelor de imoralitate, cel care se îmbată provocând dezordine, „cei care înjură de suflet și pentru alte înjurături de rând cu dracul și cu alte asemenea este una din îndatoririle sale”⁵⁴. El este cel care trebuie să vegheze ca toți supușii să fie prezenți la rugăciunea către Dumnezeu la deschiderea și închiderea porților cetății. Pentru succesul activităților lucrative zilnice, atât ale unui individ cât și a domeniului întreg este nevoie de ajutorul divin. În toate instrucțiunile, stăpânul feudal, în virtutea ideii de milă creștină (promovată de toate confesiunile) obligă pe castelan-

⁴⁴ A. AMBRUSTER, *Dacoromano-Saxonica*, p. 418

⁴⁵ I. ZOBA din Vinț, *op. cit.*, p. 37; „...care din muieri va purta ierbi sau le va manca, ca să nu facă feciori sau va face într-alt chip meșteșugit de va omorî copilul în pantecele ei sau-și va otrăvi zgăul acolo unde se zămislește copilul ca să nu mai facă copii, ca un ucigaș să se canonească”.

⁴⁶ Statutele breslei postăvarilor din Sibiu, 1500, în *Comerț și meșteșuguri*, p.237; „...cel care va fi prins în meserie cu înșelăciune, fie mult sau puțin, precum și cel ce va face de rușine casa meșterului său, acele va pierde bresla ...”

⁴⁷ *Aus dem Diarium des Seyberger-Blasius*, în *Quellen*, vol. VII, p. 445 ; « În 7 mai un bărbat din Tartrang a fost ars de viu pentru că practica sodomizarea cu o vită » ; *Aus dem Diarium des Seyberger-Blasius* , în *Quellen*, vol. VII, p. 443 ; « Simon din Rosenau a fost ars pentru că a sodomizat cu o vită. Acesta a fost ars împreună cu vita ».

⁴⁸ *Drautische Familienchronik*, în *Quellen*, vol. VI, p. 61 ; « În 13 iunie Hannes von Brenndorff a fost pedepsit cu foc din cauză că a avut de-a face cu un câine. A fost arsă și o vrăjitoare bătrână care și ea a făcut multe lucruri rele”

⁴⁹ J. TEUTSCH, *Historische Zugabe*, în *Quellen*, vol. VI, p. 359

⁵⁰ *Aus dem Diarium des Seyberger-Blasius*, în *Quellen*, vol. VII, p. 444 ; « De asemenea pe 14 august a mai fost decapitat un țigan pentru că și-a bătut joc de o femeie spânzurată. »

⁵¹ D. PRODAN, *op. cit.*, sec XVII, vol. I, p. 403-405

⁵² *Ibidem*, vol. II, p. 1-32

⁵³ *Ibidem*, p. 45

⁵⁴ *Ibidem*, vol. I, 28

provizor să aibă grijă de iobagi, astfel ca nici unul să nu fie încărcat peste măsură. Grija pentru iobag se află în fruntea instrucțiunilor.

Dieta din 1547 acordă pentru o foarte scurtă perioadă de timp libertatea de strămutare a iobagilor. E interesant însă de observat mobilul care a determinat dieta în luarea acestei decizii. Astfel, interdicția strămutării colonilor e considerată cauza principală care a dus la decăderea Transilvaniei, a Ungariei. E o pedeapsă dată de Dumnezeu⁵⁵. Deși strămutarea iobagilor avea loc numai în anumite condiții și dieta din 1556 acordă această libertate. Și această hotărâre este legiferată „pentru a îndepărta mânia lui Dumnezeu și pentru a-i dobândi bunătatea”⁵⁶.

Deși dietele din 1542, 1549, 1552 statuează pedepsele cu moartea pentru hoți, bătători de monedă falsă, ucigași, adulteri, incendiatori, bigami, în realitate aceste fapte reprobabile pot fi de multe ori răscumpărate cu diferite sume de bani. Dieta din 1556 hotărăște pedepsele pentru actele de imoralitate constând în înjurături și injurii. Dacă minorii sunt doar bătuți, adulterii sunt supuși oprobriului public⁵⁷. Într-o ierarhie a amenzilor de pe domeniul Gurghiului acordate pentru diferite delikte, vărsarea de sânge este pedepsită cu aceeași sumă de bani ca și cea a pârii, a plângerii nedrepte. Amenda pentru furt este, în schimb, mai mare decât cea a desfrâului⁵⁸. Observăm că amenzile pentru deliktele de ordin economic care afectează în mod direct interesele senioriale sunt incomparabil mai mari decât cele pentru păcatele carnale.

O imagine sugestivă, vizând existența unui cod moral care trebuie respectat de toți indivizii, ne este oferită de statutele de breaslă. Dumnezeu cel atotputernic, Sfânta Maria preasfânta sa mamă, oștile cerești sunt cei sub a căror oblăduire s-au alcătuit statutele de breaslă.⁵⁹ Legile după care oamenii se guvernează sunt de esență divină („Dumnezeu le iubește”). Dreptatea, un dar dat de Dumnezeu neamului omenesc, este cea care întrunește toate virtuțile. După dreptul statutar, onoarea se bucură de o deosebită protecție juridică. Este avută în vedere atât onoarea unui individ, cât și a breslei, în ansamblul său. Învinierea de minciună, în lipsa unor dovezi, lezează grav cinstea individului. Este pedepsită acuzația de minciună fără dovezi în cadrul adunării breslei. Astfel, în adunările breslei croitorilor amenzile pentru învinierea de minciună sunt egale cu provocarea unei bătăi în cârciumă- 1 florin⁶⁰. Problemele discutate în cadrul breslei nu trebuie divulgate nimănui. Interdicția este valabilă chiar și în cazul soțiilor⁶¹. Amenzile sunt foarte mari în cazul nerespectării lor mergându-se până la pierderea dreptului de breaslă. Eventualele nemulțumiri ale vreunui meșter trebuie discutate în cadrul adunărilor breslei. Nimănui nu îi este interzis să se plângă, este un drept și o datorie. De altfel amenda pentru cel care va împiedica pe cel nemulțumit să-și spună păsul este uriașă, 20 de mărci de argint⁶².

Pentru a ajunge să fii respectat trebuie să știi să respecti. Respectul meșterilor tineri față de cei mai în vârstă este soluția pentru a ajunge „să fie și ei respectați”. A-i respecta pe cei mai în vârstă este „un lăudabil obicei”⁶³. Nu sunt acceptate actele de trufie din partea vreunui meșter, vizavi de compararea calității propriilor produse cu cele ale celorlalți⁶⁴. Întreaga breaslă va fi jignită. Trufia, invidia, lăcomia, pot destabiliza ușor unitatea unei comunități. În anumite texte, lăcomia este considerată ca fiind “rădăcina tuturor

⁵⁵ *Ibidem*, p. 432

⁵⁶ *Ibidem*, p. 436. Dieta constată că “mânia lui Dumnezeu pedepsește un popor pentru vreun păcat mai greu în felurite chipuri și că în anii din urmă nimic n-a dăunat mai mult Ungariei decât apăsarea colonilor ». Dieta hotărăște libertatea colonilor “ca să îndepărteze mânia lucrătoare celui preainalt al tuturor lucrurilor și ca să-i întoarcă îndurarea spre această țară atât de încercată”.

⁵⁷ *Ibidem*, p. 385-386

⁵⁸ I. URSUȚIU, *Foruri de judecată, gloabe pe domeniul Gurghiului între 1652-1715*, în AMN, IX, 1972, p. 195-205

⁵⁹ Breasla mănușarilor din Sibiu își stabilește statutele, 1523, în *Comerț și meșteșuguri*; p. 285 “În numele Preasfintei Treimi, Amin. Noi meșterul Loerencz, meșterul Francz, meșterul Michel, meșterul Paul, meșterul Cristoff împreună cu meșterii din toată bresla mănușarilor în orașul regesc Sibiu, într-un glas am hotărât și am început, spre slava lui Dumnezeu celui atotputernic, a Mariei, presfânta sa mamă și a tuturor oștilor cerești și a noastră, a copiilor noștri și a tuturor urmașilor noștri, să ținem cinstita noastră breaslă, din articol în articol, cu putere, cu tărie, cu cinste după îndreptările cinstitei noastre meserii...”

⁶⁰ Statutul breslei croitorilor-1499, Sibiu, p. 224, în *Comerț și meșteșuguri*.

⁶¹ Statutele breslei aurarilor-1494, Sibiu p. 217, în *Comerț și meșteșuguri*; “...care meșter dezvăluie ceea ce se hotărăște, se vorbește sau se face în taină în breaslă, sau dă la iveală sau spune nevestii sale sau ori cine o fi cui îi spune, acel meșter să-și cumpere dreptul de breaslă din nou și să se înscrie”.

⁶² Universitatea Săsească stabilește statutele breslei fierarilor-1540, Sibiu, p. 342, în *Comerț și meșteșuguri*; “...să nu fie interzis nimănui ca să-și prezinte greutățile și să-și spună păsul domnilor din Sfat și cine-i va împiedica să fie dator să dea Sfatului ca pedeapsă 20 de mărci de argint”.

⁶³ Breasla mănușarilor din Sibiu își stabilește statutele-nov. 1523, Sibiu, în *Comerț și meșteșuguri*; “ p. 287...și pentru mai multă cinste a cinstitei noastre meserii, pentru ca un oarecare meșter tânăr sau bătrân să se țină și să se călăuzească după rânduiala și dreptatea breslei și nu fiecare să trăiască după propria lui voie și să facă ce vrea, și să-I aibă pe ceilalți înaintea ochilor, cel mai tânăr să nu vorbească în fața celor mai bătrâni ci să le arate respect, ca să ajungă și ei să fie respectați și să nu trăiască dezbinați ci ca frați și tovarăși de breaslă să stea laolaltă în toate necazurile și lucrurile care vor da peste noi”.

⁶⁴ Breasla lăcătușilor și pintenarilor din Sibiu își stabilește statutul-1518, Sibiu, în *Comerț și meșteșuguri*, p. 263 “...dacă un meșter își va bate joc de un lucru al altuia, care nu este de batjocură, acela să dea drept pedeapsă atâta cât valorează lucrul care l-a batjocorit”

relelor”.⁶⁵ De aceea pedepsele sunt pe măsură. De altfel, sunt dese infracțiunile legate de racolarea de către un meșter a lucrătorilor celuilalt. Principiul egalitarismului este atestat prin interdicția ca un meșter să dețină două ateliere⁶⁶ Amenda în acest caz este foarte mare. Doar o „pricină cinstită” poate scăpa o calfă de pedeapsa pentru „obraznicia de a chiuli o zi”⁶⁷. Lenea este combătută de toate statutele de breaslă.

Impunerea Reformei în orașele săsești a condus la anumite modificări în prevederile statulelor breslelor. Este avută în vedere instituționalizarea moralei, prin crearea unei adevărate „poliții morale”⁶⁸. Controlarea moralității membrilor breslei, impunerea unei discipline stricte sunt principiile novatoare. Își fac apariția în statute pedepse, amenzi pentru acte de comportament nemenționate în vechile statute.

O serie de prevederi au în vedere comportamentul calfei în relație cu biserica. Sunt pedepsite cu amenzi în bani atitudinile necuviincioase ale calfelor în biserică : adormirea în biserică, conversația în timpul liturghiei, neridicarea în picioare la rostirea numelui lui Iisus. Atitudinea calfei trebuie să fie cuviincioasă și în afara clădirii bisericii. Astfel, există prevederi care se referă la obligativitatea prezenței la orele de religie, o vestimentație adecvată pentru zilele de sărbătoare, părăsirea pieței publice la sfârșitul liturghiei. Liturghiile de ziua sfinților, vecernia, utrenia, slujbele pentru morți, procesiunile religioase sunt evenimente la care participarea breslașilor este obligatorie. Lipsa nejustificată era pedepsită de obicei cu o amendă în ceară⁶⁹. Cel mai tânăr meșter are întotdeauna datoria de a aprinde lumânările în altar pentru fiecare din aceste evenimente. Tot meșterilor tineri le revine sarcina de a se ocupa de procesiunile legate de înmormântare: ducerea mortului la cimitir, îngroparea acestuia. Grijă față de cei morți se concretizează și prin ținerea unei slujbe de patru ori pe an, slujbă plătită de breaslă⁷⁰. Atât ordinele religioase cât și magistratul orașelor prevăd sancționarea celor care nu respectă cu strictețe ținerea posturilor. O mărturie în acest sens ne este relevată în statutul breslei măcelarilor din Cluj, 1592. Astfel este permisă funcționarea a opt măcelării de la Rusalii pînă la Sfântul Martin, numărul acestora reducându-se la șase în perioada Sfântul Martin-Rusalii (în această a doua perioadă a anului numărul zilelor de post fiind mai ridicat). În același context statutele breslei măcelarilor prevăd scumpirea cărnii în perioadele de post, ieftinirea acesteia după ieșirea din post.⁷¹

Asupra trupului se exercită cu severitate constrângerile civilității, moralității. Haina trebuie să se supună unor norme religioase și morale care, în toate cazurile, atribuie păcatul originar goliciunii. Sunt astfel pedepsite cu amenzi cei care au umblat pe străzi cu tureacul desfăcut, care duminica ies pe străzi îmbrăcați numai cu un pieptar fără o haină largă. Vestimentația trebuie adecvată și în cadrul meselor comune, cel care va consuma alimentele doar în cămașă fiind pedepsit⁷². Luxul, opulența vestimentației sunt condamnate atât de către biserică cât și de către magistratul orașului, fiind considerate dovezi de lăcomie, de înavuțire peste măsură. Un asemenea lux exagerat determină magistratul orașului să aplice impozite speciale unor astfel de locuitori⁷³.

O serie de alte prevederi au în vedere normele de comportament în timpul întrunirilor breslei. Sunt pedepsite atitudinile care atestă lipsa de respect față de meșterii bătrâni și staroști : baterea cu pumnul în masă, jignirile, accesele de mânie, plecarea de la întrunire fără acceptul calfelor bătrâne, nedescoperirea capului la apariția acestora. Locul fiecăruia la masa de întruniri este fix. În unele statute, jignirile dintre calfe „dacă unul la mânie îl face pe celălalt ticălos” sunt pedepsite chiar cu amenzi mai ridicate decât actele de violență⁷⁴. În statutele aurarilor din Sibiu, sunt pedepsite cu aceeași amendă următoarele infracțiuni: ponegrirea onoarei celuilalt, nesocotirea poruncii calfei bătrîne, divulgarea secretelor breslei⁷⁵.

⁶⁵ Fl. DUDAȘ, *Cazania lui Varlaam*, p. 44-45; „...că aceasta de multe ori pre mulți oameni pierde, cetăți, țări risipește pământul împarte cu hotare și cu vame precupește-l, mare cu sânge amestecă râuri de lacrimi din ochii săracilor varsă. Pentru dânsa sunt furtișagurile, uciderile, războaiele, jurămintele cu strîmbu”.

⁶⁶ Statut conferit de Universitatea Săsească breslei dogarilor din Sibiu și din toată Transilvania-ian.1572, Sibiu; în *Comerț și meșteșuguri*, p. 423; „...nici un meșter să nu țină două ateliere, fie acasă sau la sate. Cine încalcă aceasta să fie dator să dea meșterilor din toată provincia 8 florini drept pedeapsă”.

⁶⁷ Hotărâri ale meșterilor breslei cojocarilor din toată țara-1512, Sibiu; în *Comerț și meșteșuguri*, p. 252

⁶⁸ Maria Teodor, *Noi contribuții la istoriografia reformei*, în *Revista istorică*, 1992, nr. 5-6, p. 609-621

⁶⁹ Seniorii breslei țesătorilor de lână din Cisnădie dau în numele breslei statute frăției calfelor lor- 1561, Cisnădie, în *Comerț și meșteșuguri*, p. 387-394

⁷⁰ Statutul breslei aurarilor-Sibiu, 1494, în *Comerț și meșteșuguri*..., p. 219-220

⁷¹ Reglementare pentru breasla măcelarilor, în *Comerț și meșteșuguri*, p. 228; „... măcelarii să dea de la lăsata secului pană la Rusalii un sfert și un funt cu un denar iar de la Rusalii și pană la lăsata secului să dea un funt și jumătate cu un denar”.

⁷² Seniorii breslei țesătorilor de lână din Cisnădie dau în numele breslei , statute frăției calfelor lor-1561, Cisnădie, în *Comerț și meșteșuguri*, p. 387-394

⁷³ S. GOLDENBERG, *op. cit.*, p. 85

⁷⁴ Calfele din breasla postăvarilor stabilesc statutele frăției lor-1577, Sibiu, în *Comerț și meșteșuguri*, p. 462

⁷⁵ Frăția calfelor de aurari stabilește amenzi pentru purtare necuviincioasă la petreceri-1575, Sibiu, în *Comerț și meșteșuguri* , p. 444

Exista și un cod moral care trebuia respectat în cadrul unei nunți: este interzisă prezența la două nunți în aceeași zi, invitații nu au voie să poarte buchețele de flori asemenea mirilor, sunt interzise strigăturile în timpul dansului precum și purtarea pălăriei⁷⁶.

Prevederea privind cumpătarea și echilibrul în consumul de alimente o regăsim și în vechile statute. Acum însă se explicitează foarte clar situația în care poți fi pasibil de amendă: ”dacă vreunul va da vinul afară”. Este interzis de asemenea consumul de alcool în timpul săptămânii⁷⁷.

Toate statutele prevăd măsuri de ajutorare a celor aflați în suferință. Grija breslei față de văduva de meșter se manifestă prin neinterzicerea practicării meșteșugului de către aceasta o perioadă de timp. Cotizațiile pe care aceasta trebuie să le plătească breslei sunt mult mai scăzute. De asemenea, în cazul în care meșterul bătrân și bolnav nu mai poate practica meșteșugul, nevastei și copiilor li se permite continuarea meseriei. Grija față de sărăcimea orașului ne este relevată și în cazul în care produsul finit nu este la un anumit nivel calitativ. În această situație, obiectele vor fi dăruite săracilor⁷⁸.

Mila creștină este propovăduită de toate confesiunile. În acest context, dieta principatului, magistratul orașelor promovează legi pentru ocrotirea sărăcimii. Sunt statuete pedepse, vizând ordinele religioase care amendează sărăcimea⁷⁹. Sărăcia este o pedeapsă dată individului păcătos de către divinitate. Mila creștină este o cale spre mântuire. Frescele bisericilor preamăresc actele de caritate. Atât femeia cât și bărbatul îmbrăcați în haine de orășeni oferă hrană săracilor. Ideea moralizatoare a scenei prinde consistență în contextul în care alăturat acesteia se află o reprezentare a iadului⁸⁰.

În același context semnificația spitalului, a internării, este diferită celei din zilele noastre. Spitalul medieval era locul unde primeau adăpost nu vremelnice, ci pe tot restul vieții, infirmii, cei rămași fără rude, vagabonzii, sărăcimea. Erau pedepsiți pe plan moral și juridic cei care îi exilau pe unii din membrii familiilor lor, cei care se lepădau de îndatoririle față de cei de același sânge.⁸¹

PEDEPSELE DIVINITĂȚII

Sentimentul fricii, omniprezent în epocă, a indus o stare de insecuritate, de disconfort. Frica de forțele naturii dezlănțuite, frica de forțele superioare sau de agresiuni venite din spațiu, frica de un viitor incert, de primejdiile lumii de dincolo, au tulburat, au produs grave dezordini comunităților atât rurale cât și urbane.

Toate nenorocirile pe care Dumnezeu le trimite omenirii trebuie să fie o stavilă în calea păcatelor, au menirea de a păstra în suflet credința vie. O viață lipsită de griji va depărta cu siguranță pe credincios de divinitate. Din mila lui Dumnezeu, omul poate ieși victorios în lupta cu diferite flageluri trimise de acesta. El trebuie să mulțumească divinității prin rugăciuni, viața lipsită de păcate fiind cea care pe viitor l-ar putea feri de nenorociri⁸².

Un prim nivel al insecurității este cel generat de ostilitatea unui mediu natural în care individul este constrâns să trăiască. Erau resimțite și considerate calamități fenomenele climaterice care depășeau o anumită limită (considerată normală) în care manifestarea lor nu prejudicia activitățile comunității (ploi torențiale, uragane, vijelii, inundații, grindină, secetă).

Puternicul incendiu care a distrus mare parte a Brașovului provoacă durere și tristețe, cronicarii notând că acea zi de joi a fost „groaznică și nefericită”, a fost „sărbătorită cu lacrimi și tristețe”⁸³. Incendiile, în contextul în care clădirile de lemn sau având acoperișuri cu șită sunt încă preponderente în suburbiile orașelor, au frecvență ridicată. Un incendiu, care a distrus Roșia Săsească, induce o stare de frică cronicarului, aceste considerând că flăcările au prevestit viitoarea decădere a scaunului și orașului Sibiu⁸⁴. Izbucnirea unui puternic incendiu la Cluj în 1655 este considerat un semn al nenorocirilor viitoare ale țării dar și al pustirii orașului în 1662. Incendiul a fost considerat de cronicar o modalitate prin care Dumnezeu a

⁷⁶ Seniorii breslei țesătorilor de lână din Cisnădie dau în numele breslei, statute frăției calfelor lor-1561, Cisnădie, în *Comerț și meșteșuguri*, p. 387-394

⁷⁷ *Ibidem*, p. 393

⁷⁸ Statutele breslei postăvarilor din Sibiu-1500, Sibiu, în *Comerț și meșteșuguri*, p. 238

⁷⁹ *Approbate Constitutiones*, p. 469, 471

⁸⁰ V. DRĂGUȚ, *Arta gotică în România*, p. 210-211

⁸¹ *Carte romanească de învățătură-1646, Despre giudețul nebunilor*, în G. BRĂTESCU, *Grija pentru sănătate*; p. 216 “Cele ce-și va trimite pre fiu său cel bolnav la spitali, acela-și va pierde puterea sa cea părintească ce au asupra fiilor. Așa într-aceasta chip să păță și fiul ce va trimite pre tată-său în spitali”.

⁸² I. ZOBĂ din Vinț, *op. cit.*, p. 27-29 ; “Această mînia a lui Dumnezău bate pre oameni păcătoși cu răutăți nespuse și nenădăite. Și după toate mai apoi și cu moarte”; “Că bine vede Dumnezău că mai mult folos iaste din dăscăliia au din scola patimilor și din răbdarea cu pace a nevoilor și a răutăților decât din curțile și polățile dezmiardăciunilor aceștii lumi”.

⁸³ *Quellen*, vol. VI, p. 470

⁸⁴ G. KRAUS, *op. cit.*, p. 84, “Pe 11 iulie a ars și Roșia Săsească cu turnurile bisericii și clopotele. Acestea nu erau semne fără însemnătate ci ele prevesteau viitoarea decădere a orașului și scaunului sibian cum s-a dovedit în 1660 ».

pedepsit populația pentru păcatele săvârșite⁸⁵. Atunci când focul este stins, casele limitrofe fiind salvate, oamenii nu uită să mulțumească divinității că le-a ocrotit locuințele. Limitarea distrugerilor provocate de un incendiu este fără îndoială o dovadă a bunătății lui Dumnezeu⁸⁶.

O anomalie climaterică (secetă, ger) avea drept consecință scăderea recoltelor aceasta determinând, inevitabil, scumpirea produselor de bază. Cronicarii realizează ample relatări, surprinzând comunități asediate de foamete, imaginea fiind înfricoșătoare⁸⁷. În Transilvania, în părțile vestice, și în Banat, la 1686, era pretutindeni lipsă de hrană și foamete mare⁸⁸.

Distrugerile materiale și umane provocate de o furtună sunt considerate semne ce prevestesc nenorociri și mai mari. Spaima se amplifică în condițiile în care furtuna distruge chiar și acoperișul bisericii⁸⁹.

Mai mult decât epidemiile, a căror apariție poate fi prevăzută cu câteva luni înainte, mai mult decât inundațiile, de proporțiile cărora ne putem în general da seama, cutremurele de pământ sunt dintre toate calamitățile cele care surprind în cel mai înalt grad. Seismele sunt de cele mai multe ori, evenimente ce prevestesc apropierea Zilei de Apoi. Cutremurele surprind poate cel mai bine starea de panică a comunității, sentimentul solidarității diluându-se până la dispariție. Dezagregarea acestui sentiment ne relevă o comunitate unde individul, fiecare în parte, acționează sub imperiul instinctului de conservare. Spaima atinge cote paroxistice, panica crescând la vestea că în urma unui cutremur s-a deschis pământul într-un anumit loc în munți (asocierea cutremurului cu apropierea Judecării de Apoi este evidentă). Cutremurele sunt în general considerate răzbunări ale divinității nemulțumită de umanitate, ce anunță iminența Judecării de Apoi⁹⁰. Furtunile (trăznete, tunete, grindină) sunt și ele semne care prevestesc mari nenorociri. Sunt pedepse date de divinitate, provocând de aceea sentimente de spaimă. Frica crește gradual în cazul repetabilității furtunii „, deoarece aceasta s-a întâmplat și la începutul anului mare spaimă și frică”⁹¹.

Alte fenomene naturale care s-au bucurat de descrieri pitorești au fost cele atmosferice și astronomice, aparițiile acestora provocând momente de spaimă și isterie colectivă de mari proporții. Eclipsesele de lună și de soare înspăimântă comunitatea, frica fiind amplificată uneori de repetabilitate⁹². Apariția unei comete generează spaimă, aceasta crescând odată cu asocierea „, a stat o cometă peste biserica ungurească”, totul prevestind fără îndoială apropierea Judecării de Apoi⁹³. Cu cât intervalul de staționare a cometei pe cer crește, cu atât credința apropierii Judecării de Apoi este mai înrădăcinată în sufletele și mințile oamenilor. Producerea acestor anomalii în ordinea celestă, perfectă și ideală, o lume a lui Dumnezeu, sunt reprezentări ale divinității nemulțumite, pedeapsa fiind iminentă (asocierea cer- Dumnezeu). Un alt fenomen astronomic prevestitor de nenorociri, îl constituie apariția a doi sori pe cer. Interpretarea dată însă acestui fenomen are în vedere întotdeauna (exclusiv) aspectul insecurității comunității, ca urmare a nesiguranței domniei princiare. Este sugestivă asocierea făcută de cronicari : soare-principe⁹⁴.

Dacă în fața calamităților generate de oameni (război, jafuri), aceștia, prin rugăciuni, încercau să-și apropie divinitatea, fenomenele de acest tip îl găseau pe individ neajutorat, singur, având împotriva un Dumnezeu răzbunător.

⁸⁵ Ibidem, p. 179

⁸⁶ *Drautische Familienchronik*, în *Quellen*, vol. VI, p. 68 ; « Are loc în strada Cetății un incendiu la orele 9 seara, care durează până dimineața. Au ars cam 45 de case, postul frânghierilor în întregime și o bucată bună din zidul orașului. Dumnezeu atotputernic ne-a păzit, ca să nu ajungă focul la turnul cu praf de pușcă, căci atunci ar fi fost dus întreg orașul ».

⁸⁷ *Ibidem*; „...a fost o mare foamete așa încât bieții copii stăteau în fața părinților morți, au mâncat câini și pisici, au macelărit toate animalele pentru salvarea vieților ».

⁸⁸ *Ibidem*; Foametea a fost atât de mare încât o parte a populației “se hrănea cu pâine și orez și meu iar cei ce erau lipsiți și de acestea mâncau ierburi și frunze de aluni”. Spectrul agravării situației amplifică panica. « Și fiind mare seceta toți duceau grija unei foamete și mai mari în viitor »

⁸⁹ *Aus dem Diarium des Seyberger-Blasius*, în *Quellen*, vol. VII, p. 444 ; « Pe 12 mai a fost o vijelie, un vânt puternic care a smuls acoperișurile și pomii din rădăcină și o bucată din acoperișul bisericii noastre mari ».

⁹⁰ P. SUTORIS, *Chronik*, în *Quellen*, vol. IV, p. 40 ; « Cutremurul este atât de mare încât doboară trei cruci de pe Biserica Sfântul Nicolaie din Schei « . Sașii au fost mai impresionați de vestea că în urma cutremurului s-a deschis pământul « într-un anumit loc în munți în Țara Românească din această deschizătură ieșind apă ».

⁹¹ G. KRAUS, *op. cit.*, p. 43

⁹² *Ibidem*, p. 44; “La 20 noiembrie 1618 a fost văzută în Germania timp de un an întreg iar aici în Transilvania numai timp de o lună o cometă îndreptată spre est cu o jerbă de două scânduri și lată de o scîndură. În 5 decembrie la orele 2 spre ziuă a apărut o nouă stea cu o coadă lungă și o jerbă având un cerc mare în întregime scânteietoare care arunca bucăți din ea deasupra Sibiului. Acestea sunt semne ale Judecării de Apoi.”

⁹³ *Ephemeris Simon Czak*, în *Quellen*, vol. VI, p. 374

⁹⁴ G. KRAUS, *op. cit.*, p. 168, 197, “În ianuarie 1654 s-au văzut la Sibiu trei sori alăturate și două curcubeie. Sunt semne prevestitoare ale numărului mare de principii și de domni ce vor urma în viitor”. Același cronicar nota : « La 2 februarie s-au văzut pe cer într-un nor negru, trei stele de foc luptându-se între ele. Apoi a apărut lângă ele o a patra stea, care de asemenea era în întregime din foc și mult mai mare ca celelalte. Aceasta a durat cam două ceasuri și este un semn prevestitor că vor urma mulți principii și multe domnii ».

Dacă aceste catastrofe naturale provocau, de obicei, resemnare în mintea omului medieval, îndemnându-l la rugăciuni, lăcustele i-au învățat pe oameni să găsească soluții practice pentru combaterea lor, fie prin distrugere, fie prin îndepărtarea și îndreptarea lor spre alte hotare. Este cazul sașilor⁹⁵. Cronicarul descrie și reacția românilor în fața invaziei de lăcuste⁹⁶. Mentalitatea celor două comunități în fața unor evenimente care provoacă dezordine este relevantă : la sași măsuri practice, la români încrederea în puterea binefăcătoare a moaștelor și a rugăciunilor.

Ciuma a constituit în Evul Mediu unul din cele mai grave flageluri pentru omenire, a contacta boala echivalând cu o probabilitate ridicată de a muri. Perioadele de izbucnire și răspândire a bolii fiind atât de frecvente, atitudinea omului în fața morții este una de resemnare, de împăcare cu soarta. Moartea este ceva familiar, intra în ordinea firească a lucrurilor. Astfel, din moment ce ciuma este trimisă de Dumnezeu, orice încercare de împotrivire este sortită eșecului. O imagine sugestivă a comunității agresate de epidemie ne oferă cronicarul⁹⁷. În acest context, marea dilemă în care se află sufletele morților de ciumă este faptul că sunt înmormântați la groapa comună, uneori în afara cimitirelor, lipsiți de asistența preotului și a ultimei împărtășanii. În lipsa acestor servicii religioase spaima de a nu beneficia de Viața de Apoi după marea Judecată se amplifică⁹⁸. Atunci când numărul victimelor este mai mic, pericolul contaminării fiind mai scăzut, grija comunității pentru salvarea sufletelor celor morți se manifesta prin „se trag clopotele pentru fiecare”⁹⁹. Este încercarea prin care comunitatea, făcând apel la ajutorul divin, încearcă salvarea sufletelor celor dispăruți¹⁰⁰.

Epidemia e pusă pe seama unor fenomene astronomice și supranaturale. Astfel, o ploaie cu sânge și pucioasă care se abate asupra orașului Sighișoara este considerată un semn prevestitor al ciumei, spaima atingând cote înalte¹⁰¹. Asocierea ciumă-pucioasă-sânge creează imaginea neputinței omenești de a se sustrage iadului, pedepele divinității fiind răspunsuri ale grelelor păcate comise de oameni.

Există totuși superstiții conform cărora, ciuma poate fi alungată cu ajutorul unor incantații, vorbe meșteșugite. În acest context însă, apelul de a scăpa de ciumă nu este adresat lui Dumnezeu ci unor forțe oculte, cel care rostește aceste vorbe nefiind decât o unealtă a maleficului¹⁰². În a doua jumătate a secolului al XVII-lea, apar primele măsuri vizând diminuarea răspândirii ciumei. Inițiate de biserică, la început firave, acestea se vor generaliza, prinzând consistență în secolul următor. Astfel, sunt publicate o serie de măsuri ce trebuie luate pentru preîntâmpinarea epidemiei. Orice încercare de a te salva trebuie să debuteze cu rugăciuni înfocate adresate divinității. Aerisirea lucrurilor din case de câteva ori pe zi, afumarea camerelor (pucioasă, bitum, praf de pușcă) sunt metodele considerate eficace în sterilizarea spațiilor de locuit. În ceea ce privește individul, acesta trebuie să consume în cantități mari lămâi, usturoi, lapte, ouă, fructe, unt, carne de porc. Este de asemenea important pentru a preveni epidemia consumul unor cantități cât mai mari de ceai (plante medicinale). Sunt indicii care ne reliefează și preferințele culinare ale epocii. Din punct de vedere al vestimentației, renunțarea la obiectele intime este obligatorie. Dacă toate aceste măsuri preventive nu dau roade, individului nu-i rămâne decât alternativa încredințării sufletului divinității¹⁰³. Spre deosebire de

⁹⁵ M. FORGATS, *Kalender-Aufzeichnungen*, în *Quellen*, IV, p. 45; « Locuitorii din Țara Bârsei izgonesc această pedeapsă cu zgomote asurzitoare slobozite din tot felul de instrumente improvizate și prin unelte agricole ».

⁹⁶ R. POPESCU, *Istoria domniilor Țării Românești*, 1963, p. 193 « ...că atâtea au venit de multe, cât toată țara au umplut-o de mâncă toate bucatele și au clocit și au puiat în câțiva ani, cât primejduia țara să piară de foame. Însă aducându-se niște moaște de la Sta Gora și făcând o sfeștanie în toată țara s-au milostivit Dumnezeu și le-au rădicat de nu s-au mai văzut ».

⁹⁷ G. KRAUS, *op. cit.*, p. 129; “Unii mureau în mers sau șezând, ei aveau dureri de cap și pete de moarte se împăcau îndată cu soarta își luau rămas bun de la cunoscuți și mureau cu trup sănătos”.

⁹⁸ T. NICOARA, *Sentimentul insecurității în societatea românească la începuturile epocii moderne*, p. 141-145

⁹⁹ *Ex Danielis Henrici*, în *Quellen*, vol. VI, p. 108, « În 23 august mor 23 de persoane din cauza ciumei, se trag clopotele pentru fiecare ».

¹⁰⁰ *Diarium des Thomas Tartler*, în *Quellen*, vol. VII, p. 106, “Din cauza ciumei care bântuie domnul Johann Bohm a făcut o predică contra ciumei. Bunul Dumnezeu a apărut orașul de ciumă și ca urmare domnul Bohm la sfârșitul anului a fost numit preot pentru satele din jurul Brașovului ». O imagine sugestivă a comunității agresate de epidemie ne-o oferă cronicarul Nekesch-Schuller « ...anul 1683. Din mâna Atotputernicului a fost trimisă în Țara Bârsei drept pedeapsă o mare epidemie de ciumă. Mai ales la Brașov a bântuit de la începutul primăverii astfel că în vara ce a urmat mureau zilnic 25-30 până la 50-60 de persoane care erau îngropate fără prohodire și fără trasul clopotelor ».

¹⁰¹ G. KRAUS, *op. cit.*, p. 129, 79; “la Sighișoara în iunie a plouat cu sânge și pucioasă. Era un semn al ciumei viitoare. În tot cursul verii n-a fost nici o furtună care să curețe ». Tot văzduhul era otrăvit « . În acest context cronicarul ne oferă o reprezentare plastică a iadului. « Din spini este culcușul, ce-n iad îți pregătesc/Și păcura și sulfu-n cuptoare se-ncălzesc ».

¹⁰² *Ibidem*, p. 126 ; “Aceste trei vorbe gonesc ciuma pleacă îndată, du-te departe, întoarce-te târziu”.

¹⁰³ *Fragmentum Diarii Michaelis Fronii*, în *Quellen*, vol. VII, p. 409 ; « Trebuie să ne rugăm cât mai înfocat lui Dumnezeu iar diferitele lucruri din case să fie aerisite și de trei ori pe zi, cu ușile și geamirile închise se va proceda la afumare și se va proceda în așa fel încât să ne intre aer din exterior pentru ca fumul să pătrundă în toate obiectele existente...Afumarea se poate face și cu bitum...De asemenea se poate stropi și cu oțet fierbinte peste tot... Să se consume pe cât posibil pucioasă pisată...O metodă simplă este de a lua pâine muiată în coniac în amestec cu ceva coniac presărându-se peste această pulbere de pucioasă...În timp este preferabil să se folosească oțet pentru că acesta previne, fiind preferabilă și lămâia...Foarte mult folosit trebuie să fie usturoiul care